

HORVÁTH Ferenc

Az intézményesített színészképzés kezdetei

Adatok a Színészeti Tanoda
igazgatósági jegyzőkönyvéből, 1864–1868

A magyar iskolarendszerű színészképzés történetének első évtizedeiből, de különösen az 1864-től 1874-ig terjedő kezdeti időszakból igen kevés korabeli dokumentum maradt fenn. Ezt az állítást igazolja, hogy a színészképzéssel kapcsolatban 1945 előtt keletkezett dokumentumokat jelenleg rendezett állapotban őrző PIM Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet kéziratárában ezzel a kezdeti időszakkal kapcsolatban csak alig több, mint egy tucat dokumentum kutatható. Ennek okát részben magyarázza az, hogy a 19. század utolsó harmadában létrehozott művészeti iskolák közül a működését 1865-ben megkezdő Országos Színészeti Tanoda – a mai Színház- és Filmművészeti Egyetem jogelődje – kezdetektől fogva nem rendelkezett saját szaklevéltárral, és – többek között – ez is közrejátszott az iskola történetének alaposabb megismerését biztosító dokumentumok nagymértékű pusztulásában.¹

A Színészeti Tanoda működésének kezdő évtizedéről az 1874-ben megjelent könyv volt az első olyan mű, amelyben a szerző – Paulay Ede, akkor a Tanoda igazgatója – ismertette a Tanoda szervezetét, alapszabályait, tanárainak és növendékeinek névsorát, esemény-naptárát, a vizsgaelőadásokat, a nevesebb vendégeket és végül visszapillantást adott az intézmény elmúlt tíz évének történetéről.²

A helyzet ezt követően javult, egyre több dokumentum jelent meg, így rendszeresen napvilágot láttak a Színészeti Tanoda évkönyvei,³ továbbá két újabb összefoglalás a Tanoda létrehozása óta eltelt húsz, illetve huszonöt év történéseiről, s ez utóbbi már átvezetett a közben több alkalommal nevet változtatott Tanoda jogutódjának számító Országos Színésziskola, majd Országos Magyar Királyi Zene- és Színművészeti Akadémia történetéhez.⁴

Az intézmény alapításának centenáriumára Csillag Ilona szerkesztésében összefoglaló könyv készült.⁵ Molnár Gál Péter 2005-ös tanulmányában megállapította, hogy ezt követően minden, e témával foglalkozó további kézikönyv, lexikon és számos cikk lényegében Csillag Ilona adatait ismétli.⁶ Annak érdekében, hogy a színháztörténet-írás végre kimozduljon ebből az „állóvízből” és újabb források felhasználásával gazdagodjon a színészképzés története, s minél több részletre derüljön fény, Molnár Gál Péter a színházi újságírás tanulmányozását hívta segítségül. Ez kétségtelenül új eredményeket hozott, de a korabeli napi- és hetilapok által közölt tudósításokat, kritikákat és híreket célszerű többszörösen ellenőrizni, mert adataik éppen a gyors megjelenés miatt gyakran hibásan jelenhettek meg. Új és eredményesnek bizonyult irányt nyitott a források feltárása területén Szalisznyó Lilla, amikor a fent hivatkozott kezdeti korszak neves színésztének, rendezőjének és tanáranak, Egressy Gábornak kiterjedt levelezését vonta vizsgálata alá.⁷

Mindezek azt bizonyítják, hogy a színháztörténet kutatói folyamatosan törekednek újabb források feltárására, bár újabb korabeli dokumentumok már egyre kisebb eséllyel találhatók.

Eredményesnek mutatkozik az a kutatási irány is, hogy a Színészeti Tanodával levelezés útján kapcsolatba került intézmények levéltárait vizsgáljuk meg, feltételezve, hogy ott fennmaradt a Tanodából hozzájuk intézett levél, vagy az arra adott válasz. Erre vonatkozóan jó példát ismertet a Tanoda könyvtárának megalakulásáról szóló tanulmány, amely bemutatja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1864. november 28-ai ülésének jegyzőkönyvében fellelhető egy, a Tanoda könyvtárával kapcsolatos – ma levéltárban lévő – feljegyzés.⁸

A korabeli források kutatásában nem várt, kedvező eredménnyel járt a színészképzésben meghatározó szerepet vállaló Gyulai Pál életéről megjelent könyv.⁹ Gyulai, aki a Színészeti Tanoda megalakulása előtt, 1864 nyarán vált meg a pesti református gimnázium tanári állásától, „csábító feladatnak” tartotta, hogy a működését hamarosan megkezdő Tanoda vezetésében részt vegyen. Erre komoly esélye is volt, mert a sajtóban megjelent „alapos dramaturgiai cikkeivel elvitázhatatlan érdemeket” szerzett. A Helytartótanács ennek alapján nevezte ki 1864. november 27-én a Színészeti Tanoda aligazgatójává.¹⁰ Paulay Ede szerint a főigazgatóval, Festetics Leó gróffal együtt ő dolgozta ki az alapszabályokat, amelyek az intézet tanulmányi rendjét és egész életét körvonalazták.¹¹ Meglepő, hogy a könyv Gyulai működésével kapcsolatban több alkalommal hivatkozik lábjegyzetben a Színészeti Tanoda jegyzőkönyveire, mint történeti forrásra, anélkül, hogy annak elérhetőségét megnevezné.¹² A Tanoda könyvtárának megalakulásáról szóló tanulmány is több helyen hivatkozik a jegyzőkönyvekre, tehát ez a szerző is jól ismerte ezeket, de a forrás lelőhelyét ő sem közölte.¹³ Hosszas nyomozás eredményeként a Színház- és Filmművészeti Egyetem könyvtárában megtaláltuk a kéziratot, amely keményfedeles borítóján a szerény „Jegyzőkönyv” feliratot és a később ráírt „1865-től 1868-ig” szövegű kiegészítést viseli, és amely jelenleg a Könyvtár katalógusában már a jegyzet szerinti elnevezéssel szerepel.¹⁴

Erre a történeti értékű korabeli forrásra vonatkozó eddig megismert hivatkozások időben eléggé távol esnek egymástól (1941 és 1987), és bár ráirányították a figyelmet magára a forrásra, felhasználásuk nem a színészképzéssel kapcsolatban, hanem életrajzi, illetve könyvtári témákban történt. Jelenlegi ismereteink szerint a dokumentum színészképzésre vonatkozó első felhasználása a *Szcenárium* 2016. februári számában valósult meg, ahol is a tanulmány közel húsz esetben utal a jegyzőkönyv valamely pontjára.¹⁵

Alaposan megvizsgálva Papp Ferenc könyvének a tanári ülésekre vonatkozó egyes bejegyzéseit, arra az egyébként logikus eredményre jutottunk, hogy a tanári ülések a most újból „felfedezett” jegyzőkönyv időhatárán, azaz 1868. november 8-án túl is folytatódtak. Ezt igazolja egyébként Paulay Ede a már idézett könyvében is, amikor ezt írja: „Végül megemlítendő, hogy minden évben átlag 12, tehát 10 év alatt [azaz 1874-ig] mintegy százhusz tanári ülés tartott.”¹⁶ Ebből viszont arra következtethetünk, hogy valahol – jó esetben – még lappang a jegyzőkönyv folytatása, legalábbis az 1887. évig, mert ettől kezdve az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Kézirattárának katalógusa hivatkozik egy olyan iratgyűjteményre, amely címe alapján az 1888–1946. évekre vonatkozó tanári értekezletek jegyzőkönyveit tartalmazza.¹⁷ A teljesség érdekében azonban meg kell jegyezni, hogy a gyűjteményben egyetlen igazgatósági, vagy ahogy később nevezték, tanári ülés jegyzőkönyve sem található meg, legfeljebb kézzel írt jegyzőkönyv fogalmazványok, sokszor évszám megjelölése nélkül – ezzel kizárva az azonosíthatóságot –, de a gyűjteménynek majdnem a fele csak egyszerű kísérőlevél, amelylyel a jegyzőkönyvet a Színművészeti Akadémia felügyeletét ellátó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba felterjesztették. Természetesen a felterjesztő levelek melléklete, a jegyzőkönyv minden esetben hiányzik, ezért csak az a módszer marad, hogy a VKM levéltárát kell kutatni a hiányzó jegyzőkönyvek megtalálása céljából.¹⁸

A Tanoda igazgatósági üléseinek jegyzőkönyve című kéziratot (a továbbiakban: *Jegyzőkönyv*)

a Színészeti Tanoda alapszabálya szerint a Tanoda titkára vezette, aki a tárgyalt időszakban Paulay Ede volt. A *Jegyzőkönyv* 86 számozott oldalt tartalmaz és címével ellentétben az első bejegyzések nem 1865-ben, hanem már 1864-ben megtörténtek, sőt az első igazgatósági ülést is még 1864. december 8-án megtartották.¹⁹

A *Jegyzőkönyv* 1864. december 8-a és 1868. november 8-a között negyvenhét tanári ülés menetét és határozatait tartalmazza, emellett hat olyan ülés nélküli eseményt és döntéshozatalt is rögzít (kinevezés, költségvetés készítés, felvételi vizsgák és tanévnyitó), amelyek a Tanoda működésével voltak kapcsolatosak. A *Jegyzőkönyvet* azért tarthatjuk az egyik leghitelesebb korabeli dokumentumnak, mert azt a titkár vagy az üléseken vezette, vagy az ülésen készített feljegyzései alapján később, de legfeljebb néhány napon vagy héten belül megírta, vagyis naprakész információkat rögzített. Továbbá az igazgatóság következő ülésén a résztvevők észrevételeket fűzhettek az előző ülés jegyzőkönyvéhez, majd hitelesítették azt, ezért a jegyzőkönyv bejegyzései kollektív ellenőrzés alatt álltak.²⁰

A *Jegyzőkönyvben* túlsúlyban szereplő igazgatósági ülések eredményei a korszak szokásai szerinti sajátos elrendezésben jelennek meg. Az ülések dátuma után az ülés elnöke és a résztvevő tanárok felsorolása következik, majd a lap bal oldalára az ülésre kijelölt vagy a tanárok által vitt, döntést igénylő feladatokat írta a titkár, jobbra pedig az ezekre vonatkozó döntés és/vagy felelős tanár neve jelent meg. Az 1865. március 17. és május 28. között tartott 9. ülésig (ennek hiányzik az időpontja) az üléseket és a feladatokat sorszámokkal jelölték, de miután egy-egy ülésen általában nem azonos számú feladatot tárgyaltak, az ülések számozása emiatt a 9. ülésig sem folyamatos.²¹ A 10. üléstől kezdve már csak a feladatokat és az azokra hozott határozatokat és intézkedéseket sorszámozták. Két esetben előfordult, hogy az igazgatósági ülés közvetlenül a tanévnyitó után következett.²² Megtörtént, hogy egy napon kétszer is érkeztek, máskor pedig három egymást követő napon tanácskoztak.²³

Az ülések napirendjén számos téma szerepelt, de terjedelmi korlátok miatt valamenynyit e tanulmányban nem ismertethetjük. A teljesség igénye nélkül felsoroljuk a legfontosabb ügyköröket, majd néhány érdekesebb eseményt és határozatot részletesebben bemutatunk.²⁴

Az állandóan vagy nagy gyakorisággal szereplő témák a következők voltak: felvételi vizsgák menetrendjének meghatározása és a felvett növendékek számának összesítése; az éves tanrendek és vizsgarendek összeállítása; a felvételi vizsgák közötti időszakban újabb, képzésre alkalmasnak tartott növendékek rendkívüli felvétele; a kellő képességek vagy szorgalom hiánya, illetve fegyelmi okok miatt egyes növendékek elbocsátása; az ösztöndíjra érdemes növendékek kiválasztása; ösztöndíjak évközben történő átruházása más növendékekre; az alapszabályokból származtatott házi szabályok folyamatos fejlesztése; valamint fegyelmi tárgyalások megtartása.

A Tanoda létrehozása utáni első időszakban felmerült aktuális ügyek: a Tanoda 1865. január 2-ai ünnepélyes megnyitása; a növendékek nemi elkülönítése elleni tanári fellépés; a Tanoda könyvtárának megalakítása; valamint a tanároknak és növendékeknek nyújtott orvosi, szociális és kulturális juttatások biztosítása. Először ezekből teszünk közzé szemelvényeket.

a) A *Jegyzőkönyv* nagy részletességgel ismerteti a Színészeti Tanoda 1865. január 2-ai ünnepélyes megnyitását, amelyen megjelent a Magyar Királyi Helytartótanács alelnöke, Péchy Ferenc és Abonyi Sándor tanácsos, valamint a Színházi Bizottmány részéről gr. Károlyi György elnök, b. Révai Simon és Ürményi József, továbbá a Nemzeti Színház intendánsa, Radnótfáy Sámuel. Képviselve volt az irodalom, és a teljes számmal összehívott növendékek nagyrészt megjelent szülei által a közönség is. Az ünnepélyt gróf Festetics Leó, mint az új intézet főigazgatója szónoklással nyitotta meg. Beszédét a *Jegyzőkönyv* teljes terjedelmében

tartalmazza. Ebben többek között kifejtette, hogy „nem csekély zavarba ejtetem, midőn e rop-pant, és lélekben járó feladásnak súlyát parányi tehetségemmel, és gyenge erőmmel összetartva latra teszem; de ha csekély személyemben az számíttatott érdemnek, hogy a művészet nékem vezető nemtöm,(...) akkor fogadják el tőlem azon rendíthetetlen szent ígéretemet, hogy ha csak nemtelen gáncsok, vagy a művészet körén kívül álló botrányos hátrányok nem gördítettek elejbém, mindent, mi csekély erőmből kitelik, mindent, mit tapasztalás érlesztette buzgalommal tehetek, és mit az előttünk álló szent cél elérésére áldozhatok, tenni és elkövetni és áldozni el nem mulasztandom (...)”. Beszéde végén üdvözölte a tanári testület tagjait és külön a növendékeket, azzal, hogy „a művészet nemesíti a lelket, magasztosságra emeli az érzést, jóra, és a valódi szépre lelkesíti a keblet, és az egek felé emelkedő szárnyain hordja biztosan hódolóját. Ne csüggedjete el tehát, fáradjatok, hogy feljebb álljatok a középszerűségnél, mert csak az olyant illetheti a babér.”²⁵ Ezután a titkár felolvasta a Tanoda drámai és operai szakának mindhárom osztályára vonatkozó megállapított tanrendet és a főigazgató bejelentette, hogy a tanórák január 9-én megkezdődnek.

b) A növendékek „nemi elkülönzésének” eltörlését Szigeti József drámai (vígjátéki) tanár már az igazgatóság 1864. december 8-án tartott első ülésén indítványozta, amelynek a „méltóságos színházi bizottság” elé terjesztésére a főigazgató ígéretet tett, de addig továbbra is az alapszabályokhoz való ragaszkodást határozták el.²⁶ A téma az 1866. április 5-én tartott 22. tanári ülésen ismét napirendre került és a következő határozat elfogadásával végződött: „Egy évi tapasztalás azon meggyőződésre vezette a tanárokat, hogy a növendékek nemi elkülönzése nagy hátrányára van a haladásnak; mert a mit így egy egész éven át tanítanak, azt féle alatt is elvégezhetnék, tehát épen még egy annyi idő lesz meggazdálkodható, ha a M[agyar] Orsz[ágos] Színházi Bizottmány megengedi, hogy a növendékek csak osztályonként, nem pedig nemükre nézve is különböztetnek. Minél fogva felkéri a gyűlés ő Méltóságát a gróf urat, hogy a M[éltóságos] Bizottmányban e tárgyat előterjeszteni, és ha csak lehet, annak engedélyezését kieszközölni szíveskedjék; annál is inkább; mert ha a növendékek színpadi próbákon együtt lehetnek (pedig együtt kell lenniök), kevesebb ok hozható fel együttlétük ellen a tanoda szobáiban, hol a tanár minden egyes növendéket folytonosan szemmel tarthat. A tanári kar addig is, míg e kegyes határozatról értesítve leend, úgy osztotta be a tanórákat, hogy azok osztályonként elkülönítették ugyan, de nemileg nem, és az így megállapított tanrendet kiadta a titkárnak a növendékekkel leendő közlés végett.”²⁷ Az ügy többé nem került az igazgatóság napirendjére, de más forrásból ismert, hogy végül 1866-ban sikerült elfogadtatni a Helytartótanáccsal az elkülönítés eltörlését.²⁸

c) A Tanoda könyvtárának mielőbbi megalakítását az igazgatóság fontos feladatának tartotta, ezért a főigazgató már az első ülésen felszólította a tanárokat, hogy tegyenek indítványt a „tanításhoz szükséges anyagok megszerzése iránt”, ő pedig egyidejűleg bemutatta azt az általa kiszemelt hat német nyelvű könyvet, amelyeket a könyvtár részére át is adott.²⁹ A könyvtári állomány gyarapításába bevonták a Magyar Tudományos Akadémiát és a Kisfaludy Társaságot. Ennek eredménye lett, hogy az MTA számos saját kiadású könyvét, szótárát és színművek példányait ingyenesen megküldte a Tanodának.³⁰ Magánadakozásokra is sor került: Egressy Gábor drámai tanár a szerkesztésében megjelent *Magyar Színházi Lap* egy év-folyamát és egy könyvet, Csengery Antal a *Budapesti Szemle* két évfolyamát adta ajándékba.³¹

d) A főigazgató szándéka az volt, hogy a Nemzeti Színház tagjainak már biztosított orvosi ellátást és betegség esetén gyógyfürdő igénybevételét a Tanoda tanáira és növendékeire is kiterjessze. Ez a törekvése sikerrel járt, mert a Nemzeti Színház orvosai, nevezetesen Bókay, Farkas és Mizsey Endre urak „megígérték, hogy a tanoda növendékeit, mint a színház tagjait betegség esetében ingyen látogatják meg, sőt kieszközölték, hogy a Korona és a Kígyóhoz

címzett gyógyszerárakban az ő rendelésükre kiszolgáltatók gyógyszer 50% elengedésével adatnak.”³² Mizsey orvos úr „jelentette a főigazgató gr[óf] urnak, hogy nála Császárfördői jegyek vannak letéve, a színészeti tanoda tanárai és növendékei számára, kik betegség esetében azokat használni akarják, forduljanak hozzá.” Az irgalmas szerzet ezen emberbaráti nemes határozatát a főigazgató levélben köszönte meg a rend perjeléhez intézett levelében.³³ A főigazgató elérte azt is, hogy a Tanoda tanárai jegy nélkül látogathassák a Nemzeti Színház előadásait.³⁴

Az egyedi ügyek után a Tanoda működésével összefüggésben folyamatosan napirenden lévő témákat tekintjük át.

Az igazgatósági ülések évente visszatérő pontja volt a felvételi vizsgák időpontjának kitűzése, a vizsgák menetrendjének megállapítása és a felvehető növendékek számának meghatározása. Az első, 1865/66. tanévre a beíratások 1864. december 15-én befejeződtek, magukat a felvételi vizsgákat a drámai szakon 1864. december 16–17-én, az operai szakon december 19–21. között mindig délután 2 órai kezdettel megtartották.³⁵ (Előkészületeikről és lebonyolításukról a jegyzőkönyv nem tartalmaz bejegyzést.) A december 27-ei 4. igazgatósági ülésen kiválasztották a felvett növendékeket.³⁶ Ismeretes, hogy ekkor 101 jelentkezőből a drámai szakra 24, az operai szakra 26, azaz összesen 50 növendéket vettek fel. A főigazgató ebben az esetben eltért az alapszabályoktól, mert „az 1^{se} osztályba – nagyon nehéz levén az első látásra ennyi jelentkező közt pontos választást tenni – a rendes számon felül néhány növendéket vett fel a főigazgató úr; azért hogy ha – mint gyanítható – lesznek a választottak közt olyanok, kiknek képesség hiányuk rövid idő múlva kitűnik, ezek azonnal pótolva legyenek.”³⁷

A következő, 1866/67. évi felvételi vizsgákra való felkészülést az 1866. február 25-ei 19. igazgatósági ülésen megkezdték és úgy határoztak, hogy a beíratások március 5–10. és a felvételi vizsganapok március 24–26. közötti időpontját és az alapszabályok szerinti felvételi feltételeket a sajtóban közzéteszik.³⁸ A felvett növendékek neveit az 1866. március 24-én tartott ülés jegyzőkönyve tartalmazza, ezek szerint a drámai szakon 5 férfi és 5 nő, az operai szakon 6 férfi és 16 nő, összesen 32 növendék kezdhetett meg tanulmányait.³⁹

Az 1867/68. tanévre vonatkozóan az 1867. január 29-én tartott 30. ülésen hoztak határozatot. Ennek értelmében a beíratásokra a február 25. – március 5. közötti napokat, a felvételi vizsgák napjait pedig március 6–7-re tűzték ki. Intézkedtek arról, hogy ez a határozat hét napi- és hetilapnak legyen megküldve.⁴⁰ Erre a tanévre a drámai szakon 8 férfi és 2 nő növendéket vettek fel, ehhez adódott még a számfeletti sorában felvett 6 férfi és 2 nő hallgató. Ezekkel számolva a drámai szakra 14 férfi és 4 nő, összesen 18 növendék került be. Az operai szaknál első alkalommal vettek fel hallgatókat egy-egy tanárhoz. Böhm Gusztáv énektanár 11 elsőéves növendéket kapott (5 férfi és 6 nő), Boccolini Ercole pedig 10 (3 férfi és 7 nő) hallgatóval kezdhetett el a képzést.⁴¹ Az operai szakra felvett 21 növendéssel együtt erre a tanévre összesen 39 növendéket iskoláztak be.

Az 1868/69. tanévre való felkészülés azzal kezdődött, hogy a főigazgató az 1868. március 8-ai 41. ülésen vitára bocsátotta: mikor legyen a felvételi vizsga és mikor nyissák meg a tanévet. Rövid eszmecsere után elhatározták, hogy „a jelentkeztettek felvételi vizsgája lesz Március 24 d.e. 10 órakor, miről az illetők értesítendőek,” de a tanév megnyitásának időpontjáról a döntést elnapolták.⁴² A határozathozatalra a 42. igazgatósági ülésen (1868. március 24.) került sor, akkor úgy döntöttek, hogy a megnyitó április 14-én lesz.⁴³ Az 1868/69. tanévre felvettekről szintén a 42. ülésen, tehát a felvételi vizsga napján határoztak. A 28 jelentkezőből a drámai szakra 5-5 új férfi és nő növendéket vettek fel, amelyhez még hozzászámítva a tavalyi számfeletti 2 nő és 1 férfi növendéket összesen 13 elsőévest jelentett. Az operai szaknál folytatták a tavalyi gyakorlatot, így Böhm Gusztáv 1 férfi és 2 nő, valamint 1-1 számfeletti

férfi és nő, összesen 5 hallgatót kapott. Boccolini Ercole tanárnak az újonnan felvett 1 férfi és 4 nő mellett 1 számfelletti nő növendék jutott.⁴⁴ Az 1868/69. tanévre így összesen 24 növendék felvételére került sor.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az igazgatóság gondosabban készült fel a felvett növendékek vizsgáinak megszervezésére, mint a felvételi vizsgákra. Különösen az első évben látszott, hogy még nem alakult ki a vizsgáztatás egyértelmű menetrendje, mert az 1865. február 26-án tartott 6. igazgatósági ülés két változat közül választhatott: egy félévi zártkörű és egy év végi nyilvános vizsga, vagy csak egy év végi vizsga. Az ülés végül is az első, két vizsgát tartalmazó változat mellett határozott. A félévi vizsga időpontját a nyári szüenidő előtti utolsó napokban, tehát június közepe felé tervezték, amelyen csak a főigazgató és a tanárok vesznek részt, és az év végén tartják meg az ünnepélyes nyilvános vizsgákat, „melyek után bizonyítványok fognak a növendékeknek kiszolgáltatni.”⁴⁵ A 9. igazgatósági ülés (1865. március 17. és május 28. között; pontos időpontja hiányzik) tovább finomította a döntést azzal, „hogy a félévi vizsgák ideje a színházi szüenidőtől feltételeztetvén, annak megkezdése előtt két héttel egyik tanár sem fog újat tanítani, hanem csak az addig előadottakat ismételtetni, (...) és a vizsgák tárgya az illető tanárok által lesz meghatározandó.”⁴⁶

Végül az 1865. május 29-ei 10. ülésen a tanárok között létrejött közmegegyezés után elhatározták, hogy június 13-án és 14-én délután Egressy Gábor, 16-án és 17-én délután Szigeti József, 19-től 22-ig délután Gyulai Pál, 23-án és 24-én délután Boccolini Ercole, 26-tól 28-ig Campilli Frigyes táncitanár és 27-én Bakits Ferenc zongoratanár urak tartják vizsgáikat.⁴⁷ Korai volt azonban a vizsgamenetrendet véglegesnek tekinteni, mert még ugyanazon ülésen megváltoztatták az időpontokat; a korábbi, két hétre elnyújtott vizsgaidőszakot hat naposra vonták össze, de ebből az új vizsgaidőszakból hiányoztak az Egressy Gábor és Szigeti József által tartandó vizsgák. Lehet, hogy ők a módosított vizsgaidőszakról nem tudva már megtartották vizsgáikat, erre utal az a jegyzőkönyvi megjegyzés, hogy az újólag meghatározott vizsgaidőpontokat ott kell alapul venni „a mely osztályokban még meg nem tartattak” a vizsgák.⁴⁸

A félévi vizsgák eredményeinek kiértékelését és az osztályzatok megállapítását az 1865. június 21-én tartott 12. igazgatósági ülésen végezték el a tanárok. „Egressy úr nem volt jelen, mert egészsége helyreállítása miatt már fordőre utazott – hanem osztályozását beadta írásban. Felolvasatott azután a másik két drámai tanár osztályozása is, és a titkár megbízott, hogy a megállapított szabályt szem előtt tartva, vesse össze a 3 tanár osztályozását, és az eredményt egy külön ívre leírva adja át a főigazgató gróf úr ő Méltóságának, mi az ülés után azonnal meg is történt.”⁴⁹

A tanév végi nyilvános vizsgákra való felkészülés már az 1865. szeptember 14-ei 13. ülésen elkezdődött, ahol a betegség miatt távollévő főigazgató helyett Gyulai Pál aligazgató elnökölt. Azt a határozatot hozták, hogy a vizsga „gyakorlati része valamely színmű előadásában állván, az a nagy színpadon tartassék meg, ellenben az elméleti rész az iskola termeiben tartassék.”⁵⁰ Közben az 1865. október 1-jén megtartott 14. igazgatósági ülésen ismertté vált, hogy a „Helytartótanács az év végét Martiusra határozta, ennél fogva az év végi vizsgák szintén jövő évi Martius hóban lesznek megtartandók.”⁵¹

Az év végi vizsgák ügye hosszabb szünet után legközelebb az 1866. január 6-ai 16. igazgatósági ülésen került ismét napirendre. A főigazgató arra kérte az ülés résztvevőit, hogy határozzanak a vizsgák megtartásáról, annak érdekében, hogy ezzel a közönséget megnyugtassák a Tanoda eddigi működésével kapcsolatban és bizonyítsák a Tanoda hasznosságát, sőt szükségességét. Az ülésen elhatározták, hogy a próbákra és az előadásokra színlapokat nyomtatnak, továbbá a főigazgató felkéri a Nemzeti Színház intendánsát, Radnótfáy Sámuel, hogy

a színház színpadán a próbák és az előadások alatt a helyes világítást és a szükséges segéd-személyzetet biztosítsa.⁵² A tanárok pedig azt a feladatot kapták, hogy az elméleti vizsgákra készítsenek vizsgakérdéseket.

A három nappal később, 1866. január 9-én tartott 17. igazgatósági ülésen, amelyen csak az operai szak tanárai vettek részt, a főigazgató felkérésére összeállították az operai vizsgák menetrendjét.

Az 1866. január 28-ai 18. igazgatósági ülés résztvevői szembesültek azzal a kedvezőtlen hírral, hogy a Színházi Bizottmány nem fogadta el a vizsgák menetére kidolgozott tervüket, és azt kívánja, „hogy a gyakorlati vizsgák mind a drámai, mind az operai szakban egy napon tartassanak.” A Színházi Bizottmány határozatának végrehajtását Egressy lehetetlennek tartotta és ezt a véleményét a teljes tanári kar támogatta. Ezért határozatot hoztak, amelyet a főigazgató egy módosított vizsgarenddel együtt jóváhagyás céljából megküldött a Bizottmánynak.⁵³ A határozat így hangzott: „Miután a magas bizottmány határozata a gyűlés véleménye szerint megakadályozná, hogy a nyilvános vizsgákon úgy a magas bizottmány, mint a meghívandó vendégek meggyőződést szerezhessenek arról, hogy az intézet ez évben hivatásának becsülettel megfelelt: a gyűlés ő méltósága, a főigazgató gróf úr által felkéri a magas bizottmányt, hogy a következő – lehető legtömöttebbre szabott vizsga-sorrendet elfogadni méltóztassék.”

A vizsgákat naponta 1-4 óra között tervezték megtartani. A főigazgató ismételt felkérte a Nemzeti Színház intendánsát, hogy a vizsgarendben felsorolt napokon a színház csarnokát és színpadát engedje át, a színházi segéd-személyzet álljon a drámai tanárok rendelkezésére és a vizsganapokon a Nemzeti Színház olyan darabokat adjon elő, amelyek a vizsgák lebonyolítását nem gátolják. Az intendáns azt a kérést viszont nem teljesíthette, hogy a színházi zenekar adjon közzenét és az operai vizsgákon is vegyen részt. Emiatt Erkel Ferenc főzeneigazgatót kérték fel hasonló zenekari közreműködésre.⁵⁴

Ahogy közeledtek a Színészeti Tanoda első nyilvános vizsgái, az igazgatóság egyre többet foglalkozott azzal, hogy minél körültekintőbb szervezéssel segítse a vizsgák sikeres lebonyolítását. Az 1866. február 25-én megtartott 19. ülés a közönség időbeni tájékoztatására hozott intézkedéseket. Elhatározták, hogy az elméleti és gyakorlati vizsgák részletes programját ki-nyomtatják, és azt a lapoknak közzététel céljából megküldik. A Nemzeti Színházban tervezett gyakorlati vizsgákra jegyeket nyomtatnak, amelyeket a Tanoda iránt érdeklődő műbarátoknak március 8-án a Tanoda irodájában maga a főigazgató oszt ki. Felkérték a színház azon bérlőit, akik a gyakorlati vizsgákon jelen kívánnak lenni, hogy helyeikről március 5-7. között rendelkezzenek. Összeállították a vizsgákra hivatalosan meghívottak névsorát, amelyben szerepeltek a Magyar Országos Színházi Bizottmány, az Országgyűlés művészetekkel foglalkozó bizottmánya, a lapok szerkesztősegei és a Nemzeti Színház tagjai, valamint a Helytartótanács némely tagjai.⁵⁵

Az 1865/66. tanévet lezáró nyilvános vizsgák kisebb változtatásokkal, de alapvetően az elfogadott vizsga-sorrend szerint lebonyolódtak. Érdekes, hogy az igazgatóság az első és sok felkészülést igényelt vizsgák fogadtatásáról nem emlékezett meg a *Jegyzőkönyvben*, még arról az emlékezetes március 21-éről sem, amikor a nagy vihar miatt több vizsgadarab előadása végleg elmaradt.

Az 1866/67. tanévben csak egy év végi nyilvános vizsgát terveztek, amelynek idejéről, tárgyról és felosztásáról az 1867. január 29-én megtartott 30. igazgatósági ülésen tárgyaltak először, de akkor el is fogadták a vizsga-sorrendet és azt, hogy március 12. és 31. között melyik napon ki vagy kik lesznek a vizsgáztató és felkészítő tanárok. A tanodai vizsgákat naponta 10-1, a színházban naponta 1-4 óra között tartják meg. Elhatározták, hogy a vizsgák sorrendjét annak idején a lapokkal és a Nemzeti Színház intendánsával közölni kell. Az

igazgatóság továbbá elfogadta a főigazgató indítványát, hogy „a színpadi vizsgák, részint a költségek fedezése, részint a szükségelt szolgálknak és segédszemélyzetnek adandó díjak utalványozhatása végett, némi csekély belépti díjak mellett tartassanak.” Az ülés megállapította a belépti díjakat mind a három vizsgára és az egyes vizsgaelőadásokra érvényes jegyekre, és felkérte a főigazgatót, hogy a díjak bevezetéséhez és azok mértékének alkalmazásához kérje a Színházi Bizottmány jóváhagyását.⁵⁶

Új volt ebben a tanévben, hogy megállapodtak a gyakorlati vizsgákon előadásra kerülő színművekről vagy színmű részletekről, annak érdekében, hogy elegendő időt adjanak a növendékeknek szerepeik tökéletes elsajátítására. A megállapodás szerint a drámai vizsgán Tóth József növendékei előadják a „Romeo és Julia” 4. felvonását, Vörösmarty „Áldozat” című tragédiáját 3 felvonásba sűrítve és a „Bánk bán” 4. felvonását. A vígjátéki vizsgára Szigeti József „A jó barátok” című vígjátékot, szintén rövidítve, „Az egy úr és asszonyság”, valamint a „Ha te úgy, én is úgy” című egyfelvonásos vígjátékot jelölte ki.⁵⁷ Sem a vizsgák megtörténtéről, sem azok visszhangjáról a *Jegyzőkönyv* nem tartalmaz bejegyzést.

Az 1867/68. tanév vizsgájának előkészítése volt az utolsó, amelyről a *Jegyzőkönyv* említést tett. Az 1868. január 19-ei 37. és a 21-ai 39. igazgatósági ülésen a főigazgató felszólította a tanárokat, hogy a vizsgák napjait és részleteit határozzák meg.⁵⁸ Ezek az említett üléseken meg is történtek, ezért határozattal fogadták el a március 10. és 23. közötti időszakra vonatkozó vizsgasorrendet.

A tanárok a vizsgák után elkészítették a növendékek „érdemsorozatait”, amelyeket március 26-án az újonnan felvett növendékek jelenlétében felolvastak. Ezzel az 1867/68. évi hivatalos vizsgaidőszakot be is fejezték. A főigazgató azonban 1868. augusztus 21–22-ére, valamint szeptember 2-ára és 4-ére próbavizsgát írt elő, hogy a három havi próbaidőre felvett növendékek tehetségéről személyes tapasztalatokat szerezzen, és a tehetségtelennek ítélt növendékeket ennek alapján a Tanodából elbocsássa. Ezekre a vizsgákra a Nemzeti Színház intendánsát is meghívták.⁵⁹

Ez a próbavizsga és annak a tehetségtelen növendékek elbocsátását eredményező hatása rávilágít arra a sajátos helyzetre, hogy bár minden eddig tárgyalt tanévben ismerjük a felvételt nyert növendékek számát, a gyakorlatban minden évben előfordult, hogy a tanév felvételi vizsgája után, de még a következő tanév felvételi vizsgája előtt számos rendkívüli felvétel történt, és ugyancsak sok növendék került ki különböző okok miatt a Tanodából ugyanezen időszakban. A *Jegyzőkönyv* egyértelműen mutatja, hogy például az 1865/66. tanévre felvett növendékek jegyzékében utólag többek nevét kihúzták vagy éppen pótlólag beírták.⁶⁰ Emiatt csak azt jelenthetjük ki, hogy a felvett növendékek összlétszáma kizárólag a felvétel napján volt hiteles, később a tanév folyamán ehhez képest jelentős változások következhetnek be.

A felvételre való alkalmasság oka legtöbbször homályban maradt. Volt olyan eset is, amikor a *Jegyzőkönyv* csak azt rögzítette, hogy a jelentkező „engedélyért folyamodott” és ez elegendő volt a felvételhez. A felvétel az alapszabályok szerint a főigazgató kizárólagos joga volt, aki ezzel élt is, mert néhány esetben nincs nyoma annak, hogy a felvétel előtt a szaktanárok véleményét kikérte volna.

A Színészeti Tanoda alapszabályainak 30. §-a kimondja, hogy „a növendékek a 2-dik és 3-dik osztályban ösztöndíjra is számíthatnak, ha azt képességeikkel és kiváló szorgalommal megérdemlik. Az ösztöndíjakat a tanári ülés jelöli ki, és a főigazgató terjeszti fel jóváhagyás végett felsőbb helyre.”⁶¹ Ennek megfelelően már az első, 1865/66. tanévben adtak ki ösztöndíjakat, mert, ugyancsak az alapszabályok 31. §-a szerint „igen kitűnő tehetség, vagy a színészetnél már működött, vagy különben színművészetre képzett egyén egyszerre a 2-ik sőt a 3-ik osztályba is felvétethetik.”⁶² A Tanoda mind a drámai, mind az operai növendé-

kek részére 8-8 db 200 ft-os ösztöndíjat létesített. Amennyiben egy növendék érdemtelené vált az ösztöndíjra vagy elbocsátották, illetve saját döntése alapján elhagyta a Tanodát, akkor ösztöndíját egy másik, arra érdemes növendékre ruházták át, és ezt a határozatot a felettes szervnek jóváhagyás végett megküldték.

Az igazgatósági ülések az ott tárgyalt témák és esetek tapasztalatait levonva jelentős mértékben hozzájárultak a Tanoda alapszabályainak részét képező házi szabályok továbbfejlesztéséhez. A szabályok módosítására és kiegészítésére való felhívás már az 1864. december 24-én tartott 3. ülésen elhangzott, majd a december 27-ei 4. igazgatósági ülésen ebben határozatot is hoztak.⁶³ A kidolgozott és elfogadott szabályok közül néhányat felsorolunk:

a) A főigazgató a drámai szak II. és III. osztályú növendékeinek elrendelte, hogy „Kézi könyvek hiányában szükséges, hogy az elméleti tantárgyakat minden növendék leírás által szerezzék meg magának. Erre vonatkozólag időkimélés tekintetéből ezennel rendeltetik, hogy minden másod napon, a reggeli tanórák előtt 8-10 [óra között] a tanteremben, együtt és egyszerre írják le a tanár által kijelölt leírandókat!”⁶⁴

b) a növendékek betegség miatti óramulasztásait igazoló orvosi bizonyítványokat csak a Nemzeti Színház orvosainak aláírásával fogadják el, ezért a növendékek „saját házi orvosuktól kapott bizonyítványukat tartoznak hitelesítés végett [a Nemzeti Színház egyik orvosához] vinni, miután a tanoda előljárósága nem ismerheti sem a különböző orvosok neveit, sem aláírásukat.” Továbbá „a ki betegség miatt órát mulaszt, tartozik orvosi bizonyítványát minden tanárnak, kinél mulasztott, előmutatni, ki azt aláírandja. Az előmutatásnak nem a tanóra alatt, hanem előtt, az irodában kell megtörténni.”

c) „Más ok miatti elmaradások előre bejelentendők, és az írott engedélyt a fő- vagy aligazgató urak írásban adják ki, mi az illető tanároknak aláírás végett szintén előlegesen bemutatandó.(...) Minden mulasztást mentő, és aláírott bizonyítvány a titkár urnak kézbesítendő, ki azokat a netán felmerülhető kételyek igazolására elveszi.”⁶⁵

d) „Az [1865.] October 1^{én} tartott drámai tanári ülés határozatából ezennel rendeltetik, hogy azon drámai növendékek, kik bármi oknál fogva valamely óráról elmaradnak, addig a tanterembe ne lépjenek míg magokat a tanterem előtti szobában az illető tanár előtt nem igazolták, ellenkezőleg a tanár urak által a tanóráról kiutasíthatatnak.”⁶⁶

e) az órákon nem pontosan megjelent, illetve távolmaradt növendékek háromszori kimaradásuk esetében elbocsáthatók.⁶⁷

f) a nemzeti színházi próbákról „ok nélkül elmaradó [növendék] első esetben veszti 1 havi – 2^{ik} esetben egész évi ösztöndíját, és 3^{ik} esetben az intézetből elbocsáttatik.”⁶⁸

g) a drámai növendékeknek előírták, hogy akik a színházról szerepeket kapnak, azonnal jelentésükkel tanáraiknak.⁶⁹

Az igazgatósági ülések napirendjére rendszeresen kerültek a növendékek magatartásával és viselkedésével kapcsolatos kisebb-nagyobb súlyú fegyelmi ügyek. Ezek többsége nem kapott nyilvánosságot, legalábbis a korábban felsorolt visszaemlékezésekben nem találtunk erre vonatkozó utalásokat, s a korabeli napilapok sem tudósítottak ilyen ügyekről.⁷⁰

A Színészeti Tanoda működésének első négy évéről közzétett szemelvények alátámasztják, hogy a Tanoda személyzetének, azaz elsősorban a főigazgatónak és a tanároknak a Helytartótanács által megerősített alapszabályok és a Tanoda házi rendszabályai ellenére több olyan kérdésben kellett határozni, amelyekre előre nem készülhettek fel. A *Jegyzőkönyv* ebből a szempontból is jó áttekintést ad az igazgatóság határozottságáról, rugalmasságáról, olykor tétovázásáról, de az megállapítható, hogy valamennyien elkötelezettek voltak a magyar színészképzés megszilárdításában és döntéseiket áthatotta a humánus, a növendékeknek nyújtott segítség, még akkor is, ha az történetesen egyes növendékek elbocsátásához vezetett.

A *Jegyzőkönyv*, amely több mint kétszáz olyan személy nevét tartalmazza, akik részesei voltak a rendszeres színészképzés korai korszakának, további lehetőséget nyújt a magyar színészképzés első éveinek alaposabb és részletesebb kutatásához és ennek révén a magyar színház történetének jobb megértéséhez.

Jegyzetek

- 1 Kissné Bognár Krisztina: A művészeti egyetemek levéltárai = Levéltári Szemle, 58. évf. 2008. 2. szám, 41–49. o.
- 2 Paulay Ede: Visszapillantás a Színház Tanoda 10 évi működésére. Budapest, Athenaeum, 1874.
- 3 A színház tanoda évkönyve az... évi tanfolyamról. Nemzeti Könyvnyomda, Budapest, 1874/75–1882/83.
- 4 Váradi Antal: Húsz év története, az Országos Színház Tanoda keletkezése, fennállása és fejlődésének rövid áttekintése 1864–1884. Franklin Társulat, Budapest, 1884; Uő: Huszonöt év. Az Országos Zene- és Színművészeti Akadémia színházeti osztályának keletkezése, fennállása és fejlődése 1864–1889-ig rövid áttekintésben. Athenaeum, Budapest, 1889.
- 5 Csillag Ilona (szerk.): A százéves színészképzés. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- 6 Molnár Gál Péter: Adalékok a magyar színészképzéshez = Színház.hu 2005.09.05. http://szinhaz.hu/2005/09/15/adalekok_a_magyar_szineszoktatashoz (utolsó megtekintés: 2017. 12. 20.) A legismertebb összefoglaló művek: Székely György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994; Fülöp Csaba: A színészképzés intézményei. In: Gajdó Tamás (szerk.): Magyar színház történet II. (1873–1920) Magyar Könyvklub – Országos Színház-történeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2001. 387–408. o.; Nánay István: Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészeti képzés 140 éve. Színház- és Filmművészeti Egyetem, Budapest, 2005. A hazai művészeti felsőoktatás összefüggéseiben: Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák szervezeti fejlődése a második világháborúig = Valóság, XLV. évf. 1. szám, 2002. január, 27–31. o.
- 7 Szalisznyó Lilla: Egressy Gábor színház tanodái tanársága és a magyar színészképzés hivatásosodása = Irodalomtörténeti Közlemények, CXVIII. évf. 2014. 3. szám, 325–352. o.
- 8 Klein Róbert: Az Országos Színházeti Tanoda könyvtárának megalakulása = Magyar Könyvszemle, 103. évf. 1987. 2. szám, 140–144. o.
- 9 Papp Ferenc: Gyulai Pál. 2. kötet. MTA Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1941.
- 10 Uo. 18–19. o.
- 11 Paulay, i. m. 8. o.
- 12 Papp, i. m. 20, 42, 52. és 53. o.
- 13 Klein, i. m. 140–141. o.
- 14 A Színházeti Tanoda igazgatósági üléseinek jegyzőkönyve 1865–1868-ig. Pest, 86. o. Leltári szám: F-7. A továbbiakban: Jegyzőkönyv.
- 15 Horváth Ferenc: Ki játszotta Berreh szerepét a Színházeti Tanoda Csongor és Tünde-vizsgaelőadásán? = Szcenárium, IV. évf. 2. szám, 2016. február. 68–80. o.
- 16 Paulay, i. m. 35. o.
- 17 Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Kézirattára: A Színművészeti Akadémia tanári üléseinek jegyzőkönyve 1888–1946. Leltári szám: 54.522.1–35.
- 18 Ezzel összefüggésben megjegyezzük, hogy a Magyar Országos Levéltár VKM-iratanyaga az 1956. november 6-ai szovjet belövés nyomán keletkezett tűzvészben szinte teljes egészében megsemmisült, így a kutatás eredményessége erősen kérdéses. Vö.: Komjáthy Miklós: Pusztulás az Országos Levéltárban = Élet és Tudomány, XI. évf. 45. szám, 1956. december 26. 1430–1433. o.
- 19 Jegyzőkönyv. 1–2. o.
- 20 Uo. 4, 8, 45, 56. és 58. o.
- 21 Uo. 26. o.
- 22 Uo. 9. és 51. o.
- 23 Uo. 22, 25. és 68–74. o.
- 24 Helyhiány miatt nincs módunk közzétenni az egyes tanévekre felvételt nyert, a tanévek alatt rendkívüli eljárásban felvett, az elbocsátott, illetve ösztöndíjban részesített növendékek névsorát, továbbá egyes növendékek eddig nyilvánosságot nem kapott fegyelmi ügyeit.
- 25 Uo. 9–14. o.
- 26 Uo. 2. o.
- 27 Uo. 50. o.
- 28 Paulay, i. m. 31. o.

- 29 Jegyzőkönyv. 3. o.
30 Uo. 3–5. o.
31 Uo. 7. és 51. o. A könyvtár megalakításának részletes történetét lásd: Klein, i. m.
32 Jegyzőkönyv. 23. o.
33 Uo. 24–25. o.
34 Uo. 16. o.
35 Uo. 4–5. o.
36 Uo. 8–9. o.
37 Uo. 8–9. o.
38 Uo. 45. o.
39 Uo. 45–47. o.
40 Uo. 61. o.
41 Uo. 61. o.
42 Uo. 75–76. o.
43 Uo. 79. o.
44 Uo. 79. o.
45 Uo. 21. o.
46 Uo. 26. o.
47 Uo. 27. o.
48 Uo. 27. o.
49 Uo. 30. o.
50 A nagy színpad ez esetben a Nemzeti Színház színpadát jelentette.
51 Jegyzőkönyv. 35. o.
52 Uo. 41. o.
53 Ez a vizsgarend megjelent Horváth, i. m. 71. oldalán is.
54 Jegyzőkönyv. 42–44. o.
55 Uo. 44–45. o.
56 Uo. 58–59. o.
57 Uo. 60. o.
58 Uo. 68. és 73. o.
59 Uo. 83. o.
60 Uo. 9. o.
61 Paulay, i. m. 12. o.
62 Jegyzőkönyv, 12. o.
63 Uo. 7–8. o.
64 Uo. 15. o.
65 Uo. 23–24. o.
66 Uo. 35. o.
67 Uo. 55. o.
68 Uo. 66. o.
69 Uo. 81. o.
70 Paulay Ede és Váradi Antal hivatkozott művei, lásd 2. és 4. jegyzet.